

ÇEVİRİ ÜZERİNE DÜŞÜNCELER

Yrd. Doç. Dr. Abdullâtif ACARLIOĞLU*

İletişim ağının başdöndürücü bir hızla ilerlemesini sürdürmesiyle birlikte dünyamız gitgide küçülürken çeviri güncelliğini hiçbir zaman yitirmeyecektir. Oysa, o denli önemli olduğu tartışmasız bir gerçek olan çeviri sorunları ihmal edilirliğini sürdürmektedir. İleri ülkelerde günümüzde elektronik cihazların yardımıyla yapılan ve hatta bazı ülkelerde çıkan gazetelerin diğer bazı ülkelerde çevirisi günlük olarak yayımlandığı bir devirde, bizde böylesine terkedilmesi, oldukça şaşırtıcı acı bir gerçektir.

Yeryüzünde halen konuşulan birbirinden farklı yüzlerce dil vardır ve hiçbir ülke insanı değişik diller konuşan diğer insanlar ile herhangi bir şekilde iletişime girmeden yaşayamaz. Tüm dilleri de öğrenmek olanak dışı olduğuna göre iletişimin nasıl kurulması gerektiği sorusu kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Nitekim Afrika ülkelerinin bazılarında, yöre halkı pekçok dille birlikte yaşamakta, sınır ötesi insanlarla anlaşmak bir yana aynı ülke içinde bile bütün insanlar birbiriyle konuşmamakta, çözüm olarak ya çeviriye yönelmekte ya da ana dilleri olmayan ve sömürgecilik yoluyla yayılan İngilizce ya da Fransızca'yı tercih etmektedirler. Basın yine bu diller sayesinde ayakta durabilmektedir.

Çeviri Makinası ve İnsan

Bilindiği üzere, dünyada son elli yılda kaydedilen ilerlemeler, dünyanın kuruluşundan beri olagelen tüm gelişmelerden daha fazladır. Üstelik bu durum son yıllarda daha da hızlanma eğilimine girmiştir. Teknolojinin böylesine ilerlemesine karşın, hiçbir çeviri makinası çevirmenin gözden geçirmesine' gerek kalmadan güç bir metni çözmeyi şimdiye kadar başaramamıştır. Böyle bir cihaz belki de hiçbir zaman gerçekleşmeyecektir. Çünkü insanlık kadar eski olan dil yetisinin makinanın yakın geçmişiyle hemen telafi edilemeyeceği açıktır. Ayrıca, farklı dil ve kültürlerde benzer birtakım düşünceler mevcut bile değildir. Öyleyse bütün yük çevirmenin üstünde kalmaktadır.

Çevirmenin asıl kaygısı, özüne zarar vermeden metnin güzelliğini ve tutarlılığını nasıl koruyacağıdır. Çünkü çevirmenin değişikliğe yol açabileceği durumlarda asıl metinden daha güzelini yapma hakkı da yoktur, okunurluluk özelliğini korumak kaydıyla bir metni olduğu gibi çevirmek zorundadır. Bunun

* Anadolu Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Fransız Dili Eğitimi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

için de herşeyden önce kendi dilini ve kültürünü çok iyi bilmelidir. Çeviri, daha iyisini hatta en iyisini yapma yarışı değil, sadece ve sadece gerekeni yapma yarışıdır. Yoksa her an başka çevirmen çıkıp daha iyisini yapacağını öne sürebilir. Kısacası iyi bir çeviri, asıl metinde geçenleri amaç dilde aynı şekilde verebildiği ölçüde iyidir. Bu arada kesin bir çevirinin olamayacağını da açıkça söylemek isterim. Nitekim dünyanın en iyi iki çevirmeni aynı metni çevirse çoğu kez farklı cümle yapıları ve ayrı sözcükler seçeceklerdir.

Bununla birlikte, yukarıda sözü edilenlerden hiçbiri kötü bir çeviri yapmak için geçerli neden sayılamaz. Çevirinin başarılı olmadığını anlamak her zaman güç değildir, hatta bazen kaynak metinle bile karşılaştırmaya gerek yoktur. Kısacası çeviri değişken bir olaydır. Geçen zaman ise, çoğunlukla asıl metinden çok çevirilen amaç metin aleyhinde işler. Çünkü çevirinin algılanması olayı ve hitap ettiği kesimin zevk ve eğilimleri asıl metnin ülkesindekilerden çok daha hızlı gelişir. Asıl metnin yazarına ve eserine kendi ülkesinde ve dışında çabuk silinmeyecek belli bir bakış açısı gelişmiştir. Ve bu açı kolay değişmeyecektir. Nitekim hiç kimse dünya klasiklerinin başyapıtlarını tekrar yazmayı düşünmezken çevirilerinin dünyanın pek çok köşesinde yenilendiğine tanık olmaktadır.

Ülkemizde Çevirmenin Durumu

Ülkemizde çevirmenlik diye bir meslek gerçekte bulunmamaktadır. Bu işi yapanlar ise kaderlerine terkedilmişlerdir. Kamu ve özel kuruluşlarda çevirmenlik yapacaklarda söz konusu dili bildiğini doğrudan ya da dolaylı yönden gösteren bir belge istenmekle yetinilmektedir. Diploması olan veya dili bilen herkesin sağlıklı bir şekilde çeviri yapıp yapamayacağı sorusuna eğilinmemektedir. Bu durum ise, fiyat ve kaliteyi birlikte düşürdüğünden, bu işi bilerek, duyarak gereği gibi yapanları tedirgin etmekle kalmamakta konunun niteliği ve nasıl yapıldığı hakkında hiç bilgisi olmayan karşı tarafın kaliteden çok cazip fiyatlara yönelmesine neden olmaktadır.

Gerçekten, çevirmenlerin büyük sorunlarından biri de müşterilerin bu konudaki bilgisizliğinden ileri gelmektedir. Çeviri yaptıracak kişi, çok özel bir alanda çevirilecek bir metin getirip ya sonucu hemen istenmekte ya da istenen fiyat karşısında şaşırıp kalmaktadır. Oysa, hemen çevirilemeyecek ve üzerinde saatlerce çalışılması gerekecek yüzlerce konu vardır. Dikiş makinası kullanma kılavuzundan tutun da, adli çevirilere ve noter çevirilerine kadar her tür çeviriyi hep aynı kişiler yapmak zorunda kalmaktadırlar. Nasıl ki kalp uzmanı bir doktora

göz muayenesi için gidilmiyorsa ve bunu müşterilerin hemen hepsi çok iyi biliyorsa çevirmenlere bu şans tanınmasa bile zaman konusunda esnek davranmak gerekmektedir. Aslında çevirmen, çoğu kez bu zaman aralığını işinden en az bir doktor kadar emin olmamak için istemektedir. Yoksa hemen her gerçek çevirmen işinde en az pratisyen hekim kadar beceriklidir.

Bizde çevirmenler, iki büyük kentte -Ankara ve İstanbul- yoğunlaşmıştır. Bu şehirlerde çeviriyi yan iş olarak yapanlardan bir kısmı iş yoğunluğu nedeniyle ihtiyaçlara cevap veremezken diğer bir kısmı ile Anadolu'nun diğer kentlerinde görev yapan çevirmenler iş azlığından şikayet etmektedirler. Devletin, dil öğrenmeleri için, kamu kurum ve kuruluşlarında çalışanları özendirici önlemlerine ve dil bilenlerin sayısında az da olsa artış olmasına karşın ülkemizde çevirmenlere hep ihtiyaç duyulacaktır. O halde çevirmen eğitime ağırlık vermek gerekmektedir. Buna karşılık unutmamak gerekir ki, bazı eleştirmenler çeviri diye bir bilim dalının olamayacağını ve böyle bir sanatın öğretilmeyeceğini, olağanüstü bir becerinin iyi bir çeviri için yeterli olabileceğini savunmaktadırlar. Oysa bu tür düşünenler, eğitime genelde karşı olduklarını açıkça söyleseler çok daha iyi olacaktır.

Yazılı/Sözlü Çeviri

Yazılı çeviri yapan çevirmenle sözlü çeviri yapan çevirmen arasındaki farklılık da yine herkes tarafından tam olarak bilinmemektedir. Yazılı çeviri, başka dildeki bir metni -gerekirse- sözlük yardımıyla başka bir dile çevirmekle nisbeten daha kolay olduğu sanılmakla birlikte, bazen çevirmenin kaynak metin yazarını veya hiç değilse yapıtlarını çok iyi tanıması gerekebilir. Aksi durumda uzun ve karmaşık bir metni çevirmekte güçlüklerle karşılaşabilir. Böyle durumlarda, bazı çevirmenlerin, yaşayan yazarların yapıtlarını çevirirken "kapalı anlatım dili" kullanılan yerlerde ne demek istediğini anlamak için yazarla görüşmeye gittikleri ya da telefonla soru sorduklarını biliyoruz. Çevirmen, yazarın değişik yapıtlarında kullandığı dilin esnekliğini de hesaba katmak zorundadır. Yazar her yapıtında değişik üslup kullanabilir; aynı yapıtta bile değişik üslup kullanan yazarlar vardır. Bazı durumlarda farklı metinlerde ya da aynı metinde kullanılan üslup, hatta "ton", konudan da önemli olabilir.

Sözlü çeviri tüm bilgileri, becerileri ve deneyimleri bir anda gerektirir. Sözlü çevirmenin sözlüğe bakma zamanı yoktur. Zaten uygun da karşılanmaz. Sözlü çeviri anlık olabileceği gibi daha fazla zaman aralıklı yani paragraf paragraf veya konuşmanın sonunda da olabilir. Anlık olanı bir yana, diğerleri çevirmenin ken-

dini toparlama zamanı, yani anlaşılmayı kolaylaştırmak için ses tonunu ve vurguyu gerektiği gibi verme fırsatı tanır. Çeviri olayının bir ilginç yanı da, sözlü çevirmenin, konuşmacının günlerce titizlikle hazırladığı bazen uzun ve karmaşık cümlelerden oluşan, dahası bazen kötü telaffuz edilen bir konuşmayı bir anda çevirmek zorunda oluşudur.

Çeviri Olmasaydı...

Çevirinin böylesine önemli olduğunu belirttikten sonra, bir an çeviri yapılmadığını düşünürsek, ne uluslararası alım-satım, ne bilimsel değişim, ne Birleşmiş Milletler kararlarının tanınma(ma)sı, ne de dünya klasikleri diye birşeyin söz konusu olamayacağını görürüz. Ayrıca tüm insanlar sadece kendi dilini konuşan insanlarla ilişkide olacaklar, okunan gazeteler bile iç haberlerle yetineceklerdi. Bütün bunlar çeviri sayesinde söz konusu olamazken bizler, yapılan çevirilerin yetersizliği nedeniyle yukarıda sözünü ettiğim gelişmelerden pay almak yerine bunlardan haberdar olup olmama savaşı ve tartışması içindeyiz. O halde, ilk aşamada gelişmelere ayak uydurmaya çalışmaktansa, gelişmelerden haberdar olmanın yollarını aramak daha doğru olacaktır. Bu da ancak çeviri sayesinde mümkündür.